

УДК: 343.985

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.3>

ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ОСОБИ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО СТАТЕВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Волобуєва О.О.,

*кандидат юридичних наук, професор, проректор
Донецького державного університету внутрішніх справ,*

ORCID: 0000-0002-8601-4344

Волобуєва О.О. Пред'явлення особи для впізнання в кримінальних провадженнях про статеві кримінальні правопорушення.

Стаття присвячена проблемним питанням пред'явлення особи для впізнання в кримінальних провадженнях про статеві кримінальні правопорушення. Сутність даного способу отримання доказів полягає в ідентифікації особи винуватця, що надає прямий доказ вчинення певних дій чи непричетності до них. У порівнянні з іншими видами ідентифікації, зокрема за матеріальними слідами, пред'явлення особи для впізнання має істотні особливості. В статті підкреслюється, що одним із чинників, що визначає специфічність даної слідчої (розшукової) дії, є її спрямованість на використання в доказуванні образу певного об'єкта, що зберігся в пам'яті особи у зв'язку із сприйняттям нею певної події. Образи в пам'яті людини мають складний психофізіологічний механізм формування, на протікання якого впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Об'єктивні фактори – це зовнішні умови сприйняття: відстань, освітленість та інші чинники обстановки. Суб'єктивні фактори – це індивідуальні особливості людини, які впливають на сприйняття, запам'ятовування та відтворення сприйнятої події: вік особи, стан органів чуття, зосередженість уваги тощо. Таким чином при прийнятті рішення органом досудового розслідування щодо пред'явлення особи для впізнання повинні бути враховані обидві групи факторів.

Іншим чинником пред'явлення особи для впізнання, який аналізується в статті, є його деталізоване правове регулювання. Стверджується, що детальне викладення правил і процедури пред'явлення особи для впізнання зумовлено усвідомленням законодавцем складності психофізіологічного механізму формування образів у пам'яті людини та їх відтворенням під час кримінального провадження. Неухильне дотримання процесуальних приписів є запобіжником від помилок під час пред'явлення особи для впізнання.

В статті проаналізовані визначення сутності пред'явлення особи для впізнання, викладені в наукових статтях, навчальних посібниках і підручниках після набуття чинності КПК України 2012 року. Сформовано висновок, що частина з них містить неточні, а іноді й помилкові твердження. Так, помилковим визнається визначення метою пред'явлення для впізнання не тільки ототожнення пред'явленого об'єкта, але й встановлення його схожості з тим об'єктом, який сприймався особою при обставинах, що підлягають доказуванню. Стверджується, що таке розширення завдання пред'явлення для впізнання особи суперечить нормативним приписам чинного кримінального процесуального закону. У зв'язку з цим здійснено аналіз цих приписів з критичним використанням прикладів з слідчо-судової практики. Зазначається, що наведені порушення правових норм пов'язані з некритичним сприйняттям застарілих положень та рекомендацій, орієнтованих на отримання доказів обвинувачення за будь-що. Їх сприйняття та інертне практичне застосування уповноваженими суб'єктами досудового розслідування і судами створює підстави для обґрунтованого оскарження результатів пред'явлення для впізнання стороною захисту.

Ключові слова: статеві кримінальні правопорушення; зґвалтування; кримінальне провадження; пред'явлення для впізнання; ідентифікація.

Volobuieva O.O. Presentation for identification in criminal proceedings on sexual criminal offenses.

The article is devoted to the problematic issue of presenting a person for identification in criminal proceedings on sexual criminal offenses. The essence of this method of obtaining evidence is the identification of the culprit, which provides direct evidence of the commission of certain actions or non-involvement in them. Compared to other types of identification, in particular by material traces, the presentation of a person for identification has significant features. The article emphasizes that one of the factors that determines the specificity of this investigative (search) action is its focus on using in evidence the image of a certain object that has been preserved in a person's memory in connection with his perception of a certain event. Images in human memory have a complex psychophysiological mechanism of formation, the course of which is influenced by both objective and subjective factors. Objective factors are external conditions of perception: distance, lighting and other factors of the situation. Subjective factors are individual characteristics of a person that affect the perception, memorization and reproduction of a perceived event: the age of a person, the state of the senses, concentration of attention. Thus, both groups of factors must be taken into account when making a decision by the pre-trial investigation body regarding the presentation of a person for identification.

Another factor in presenting a person for identification, which is analyzed in the article, is its detailed legal regulation. It is claimed that the detailed description of the rules and procedures for presenting a person for identification is due to the legislator's awareness of the complexity of the psychophysiological mechanism of the formation of images in a person's memory and their reproduction during criminal proceedings. Strict adherence to procedural regulations is a safeguard against mistakes when presenting a person for identification.

The article analyzes the definition of the essence of the presentation of a person for identification, set out in scientific articles, training manuals and textbooks after the entry into force of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012. It was concluded that some of them contain inaccurate and sometimes erroneous statements. Thus, the proposition that the purpose of presentation for recognition can be not only the identification of the presented object, but also the establishment of its similarity with the object that was perceived by the person is recognized as erroneous. This perception occurs under circumstances subject to proof. It is claimed that this expansion of the task of presentation for identification of a person contradicts the normative prescriptions of the current criminal procedural law. An analysis of these prescriptions was carried out with the critical use of examples from judicial practice. It is noted that the cited violations of legal norms are related to the uncritical perception of outdated provisions and recommendations aimed at obtaining evidence of prosecution for anything. Their perception and inert practical application by the authorized subjects of the pre-trial investigation and judges creates grounds for a well-founded challenge to the results of presentation for recognition by the defense.

Key words: sexual criminal offenses; rape; criminal proceedings; presentation for recognition; identification.

Постановка проблеми. Пред'явлення для впізнання серед інших слідчих (розшукових) дій займає особливе місце з-за своєї специфічності, що зумовлена низкою чинників. По-перше, чинником є спрямованість слідчої (розшукової) дії на використання в доказуванні образу певного об'єкта, що зберігся в пам'яті особи у зв'язку із сприйняттям нею певної події. Такі образи в криміналістиці розглядаються як ідеальні сліди-відображення, що можуть бути використані як джерела доказів. Але на відміну від слідів-відбитків матеріального характеру образи в пам'яті людини мають складний психофізіологічний механізм формування, на протікання якого впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. По-друге, пред'явлення для впізнання має деталізоване правове регулювання, що зумовлено усвідомленням складності психофізіологічного механізму формування образів у пам'яті людини та їх відтворенням під час кримінального провадження. У порівнянні з попереднім кримінальним процесуальним законодавством Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПКУ) 2012 року щодо пред'явлення для впізнання містить більше приписів сутнісного та уточнюючого характеру. Але проблема полягає у тому, що судово-слідча практика й наукові дослідження мають певну інерцію в розумінні сутності цієї слідчої (розшукової) дії і підстав для її проведення та оцінки отримуваних результатів. У кримінальних провадженнях про статеві кримінальні правопорушення пред'явлення особи для впізнання має особливості і проблемні питання, зумовлені механізмом вчинення цих правопорушень.

Стан опрацювання проблематики. За роки після набуття чинності КПКУ 2012 року проводилися дослідження проблематики пред'явлення для впізнання, результати яких відображені у наукових статтях, навчальних посібниках і підручниках (Ю.П. Аленін (2017), П.Є. Антонюк (2020), О.І. Гарасимів і О.В. Ряшко (2021), К.В. Гриненко (2020), Є.Д. Лук'янчиков і Б.Є. Лук'янчиков, Є.О. Нирка (2023), Ю.А. Чаплинська (2017) та ін.). Але далеко не завжди в них були достатньо повно враховано новітні процесуальні положення і висвітлено психофізіологічні аспекти цієї слідчої (розшукової) дії, є неточності й окремі помилкові твердження. Тому залишаються проблемними питання тлумачення цих положень, які мають як теоретичне, так і практичне значення для кримінального процесуального доказування. З урахуванням цього заслуговують на окрему увагу питання пред'явлення особи для впізнання в кримінальних провадженнях щодо вчинення статевих кримінальних правопорушень.

Метою статті є визначення особливостей пред'явлення особи для впізнання в кримінальних провадженнях про статеві кримінальні правопорушення за чинним кримінальним процесуальним законодавством.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, потрібно звернути увагу на тлумачення сутності пред'явлення для впізнання в криміналістичній літературі. Її аналіз показує, що існують два основні підходи до визначення поняття цієї слідчої (розшукової) дії. До першого з них доцільно віднести визначення поняття, відповідно до якого пред'явлення для впізнання полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які ці особи спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності [1, с. 331]. Такий підхід до визначення сутності даної слідчої (розшукової) дії можна назвати традиційним, характерним для підручників криміналістики минулих років. Але, як видається, у цьому визначенні поняття міститься суттєва неточність, яка полягає у вказівці на те що пред'являються об'єкти, які спостерігалися впізнаючою особою раніше. Але ж це не так, оскільки для впізнання пред'являється тільки один об'єкт (в числі інших однорідних), який тільки за припущенням слідчого особа могла спостерігати у зв'язку з певною подією. Викликає сумніви й вказівка на мету, яка може полягати у встановленні не тільки тотожності, але й можливої групової належності об'єкта, що пред'являється. Такий варіант тлумачення мети пред'явлення для впізнання, коли може бути встановлена тільки схожість об'єкта (встановлюється збіг загальних групових ознак) або його відмінність, підтримується й іншими авторами [2, с. 299; 3, с. 86; 4, с. 156].

Відповідно до другого підходу метою пред'явлення для впізнання є тільки ідентифікація пред'явленого об'єкта за уявним образом, що зберігся у пам'яті особи (свідка, потерпілого, підозрюваного) [5, с. 311]. Зміст цієї слідчої (розшукової) дії розглядається як демонстрації потерпілому, свідку або підозрюваному в передбаченому законом порядку об'єкта, який, за версією суб'єкта розслідування, особа спостерігала раніше та зберегла у пам'яті його образ, з метою встановлення його тотожності. Підкреслюється, що сутністю пред'явлення для впізнання є саме криміналістична ідентифікація об'єкта за його відображенням у психофізіологічній формі («ідеальним» слідом), що зберігається у пам'яті людини [6, с. 470; 7, с. 70; 8, с. 48]. Такий концептуальний підхід видається більш прийнятним, оскільки він ґрунтується на більш точному розумінні сутності даної слідчої (розшукової) дії в її сучасному правовому регулюванні.

Для аргументації такої оцінки потрібно звернути увагу, що рішення щодо пред'явлення певної особи для впізнання може бути прийнято тільки за наявності підстав для його проведення. Таке рішення може бути прийняте уповноваженим суб'єктом (слідчим, прокурором) тільки після з'ясування, що певний учасник кримінального провадження дійсно може впізнати особу, яка сприймалася ним за обставин, що підлягають доказуванню. У зв'язку з цим доречно звернути увагу, що в психології термін «впізнання» тлумачиться як ідентифікація об'єкта, що сприймається, як уже відомий з минулого досвіду (основою є порівняння наявного сприйняття зі слідами, що зберігаються в пам'яті [9, с. 64].

Окрім того, учасник кримінального провадження повинен бути обов'язково опитаний про зовнішній вигляд і прикмети особи, що сприймалася ним, а також про обставини, за яких він бачив цю особу, про що складається протокол (ч. 1 ст. 228 КПКУ). Відповідно до ч. 2 ст. 228 КПКУ особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі.

Видається, що немає підстав для сумнівів у тому, що наведені процесуальні приписи визначають метою пред'явлення особи для впізнання тільки її ідентифікацію (ототожнення). Зокрема, це стосується сутності припису, відповідно до якого уповноважений суб'єкт до проведення даної слідчої (розшукової) дії зобов'язаний залучити окрім підозрюваного, що буде пред'являтися для впізнання, ще трьох осіб. Важливо підкреслити, що ці троє осіб не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі у порівнянні з підозрюваним. Це означає ніщо інше, як наявність у них спільних загальних ознак зовнішності та одягу: статевих, будови тіла (статури), форми обличчя, кольору і довжини волосся, виду і кольору предметів одягу. Аналогічні приписи сформульовані й щодо пред'явлення речей для впізнання (ст. 229 КПКУ). За таких умов не може йтися про мету чи завдання встановлення схожості (групової належності) об'єкта, який пред'являється для впізнання.

У зв'язку з цим актуальним є питання про відображення зазначених умов пред'явлення особи для впізнання у протоколі цієї слідчої (розшукової) дії. Зокрема, протокол обов'язково має містити опис всіх осіб, які пред'являлися для впізнання. На це вказав Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 331/2390/17 від 21 липня 2020 року. Колегія суддів залишила без задоволення касаційну скаргу прокурора, погодившись із висновком суду апеляційної інстанції про недопустимість такого доказу, як протоколи пред'явлення особи для впізнання, оскільки у них відсутній опис усіх осіб, які пред'являлися для впізнання за номерами від одного до чотирьох, що призвело до порушення вимог статті 228 КПКУ [10].

Розглянуті питання є актуальними для кримінальних проваджень про статеві кримінальні правопорушення, в яких мали місце випадки ідентифікації підозрюваних шляхом їх пред'явлення для впізнання, а також пред'явлення для впізнання предметів одягу, в яких він був одягнутий, та інших речей. Вивчення судово-слідчої практики показує, що нерідко допускається порушення правил проведення цієї слідчої (розшукової) дії, передбачених статтями 228, 229, 231 КПКУ, що пов'язано, як уявляється, саме з допущенням можливості встановлення тільки групової належності об'єкта. Так, 02 лютого 2024 року Кропивницьким районним судом було розглянуто кримінальну справу щодо обвинуваченого ОСОБИ_3. Вказана особа обвинувачувалася у вчиненні незакінченого замаху на звалтування за ч. 3 ст. 15 ч. 1 ст. 152 КК України при наступних обставинах. Досудовим розслідуванням було встановлено, що 06.10.2023 року близько 05 год. 10 хв. ОСОБА_3, перебував на території залізничного вокзалу м. Кропивницький, де побачив раніше йому незнайому ОСОБУ_5, яка йшла до зупинки громадського транспорту по вул. Вокзальній. У цей час у ОСОБИ_3 виник умисел на звалтування останньої. Реалізуючи вказаний умисел, ОСОБА_3, слідуючи позаду ОСОБИ_5, наздогнав її на розі вулиць Чигиринської та Вокзальної. Після цього він однією рукою схопив потерпілу та долонею руки затиснув рота, щоб остання не мала змоги кричати. Іншою рукою він приставив схожий на ніж предмет до шиї ОСОБИ_5 і пригрозив його застосувати у разі невиконання його вимог. Надалі ОСОБА_3 розвернув потерпілу обличчям до себе та, погрожуючи застосуванням предмета схожого на ніж, повідомив про свої наміри здійснити насильницький природний статевий акт з ОСОБОЮ_5. Потім ОСОБА_3 проти волі потерпілої здійснював поцілунки в губи під час яких потерпіла, вчиняючи опір, вкусила його та почала кричати про допомогу. В цей час неподалік пробігав ОСОБА_8, який побачив двох невідомих осіб та почув звук схожий на здавлений крик. У зв'язку із цим ОСОБА_8 вирішив перевірити, що трапилось, та почав світити ліхтариком в бік ОСОБИ_3. Унаслідок цього ОСОБА_3, злякавшись, що його злочинні дії викриті сторонньою особою, відпустив потерпілу та почав тікати, таким чином, не довівши до кінця свій злочинний умисел, направлений на звалтування ОСОБИ_5, з причин, що не залежали від його волі. У подальшому ОСОБУ_3 було затримано працівниками поліції неподалік від місця вчинення кримінального правопорушення. Під час допиту потерпіла ОСОБА_5 повідомила, що обличчя нападника було прикрито комірком светра або «балаклавою», але вона запам'ятала очі нападника та його одяг.

Під час судового розгляду справи з іншими джерелами доказів було досліджено і визнано належними, допустимими і достовірними докази, що містилися у:

– протоколи пред'явлення особи для впізнання за фотознімками від 06.10.2023 року, відповідно до якого потерпіла ОСОБА_5 впізнала ОСОБУ_3 як чоловіка, який 06.10.2023 року приблизно о 05 год. 05 хв. на перехресті вулиць Вокзальної та Чигиринської в м. Кропивницькому намагався її звалтувати, погрожуючи фізичною силою;

– протоколі пред'явлення речей для впізнання від 27.10.2023 року, відповідно до якого свідок ОСОБА_8 впізнав жилетку чорного кольору з написом «60сс», в яку був одягнений обвинувачений ОСОБА_3 в момент вчинення злочину відносно ОСОБИ_5;

– протоколі пред'явлення речей для впізнання від 27.10.2023 року, відповідно до якого свідок ОСОБА_8 впізнав джинсові штани синього кольору, в які був одягнений обвинувачений ОСОБА_3 в момент вчинення злочину відносно ОСОБА_5 [11].

Видається, що з урахуванням умов вчинення вказаного статевого кримінального правопорушення, в зазначених протоколах могло йтися тільки про встановлення групової належності (схожості) об'єктів, що пред'являлися для впізнання.

Іншим прикладом знаходження слідчих, прокурорів і суддів у полоні хибного уявлення про мету пред'явлення для впізнання та доказове значення його результатів є кримінальна справа, розглянута 27.05.2024 Білоцерківським міськрайонним судом Київської області щодо раніше судимого обвинуваченого ОСОБИ_5. Вказана особа обвинувачувалася у вчиненні в різний час низки статевих злочинів, передбачених ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 153, ч. 2 ст. 152, ч. 3 ст. 15 ч. 3 ст. 152 КК України. Під час досудового розслідування і судового розгляду ОСОБА_5 винним себе не визнавав. Під час судового розгляду справи за одним з епізодів з іншими джерелами доказів було досліджено протокол пред'явлення особи для впізнання від 24.11.2017, проведеного з потерпілою ОСОБОЮ_7 з диском відеозапису даної слідчої (розшукової) дії, який був оглянутий в судовому засіданні в присутності учасників судового розгляду. Було встановлено, що під час пред'явлення для впізнання потерпіла ОСОБА_7 заявила, що особу, яка вчинила кримінальне правопорушення відносно неї вона впізнати не зможе, так як обличчя даної особи вона не бачила, воно було чимось прикрито. Однак вона повідомила, що в чоловіка який стоїть перший зліва на право (ОСОБА_5) знаходиться такий самий годинник, як і в чоловіка, який вчинив відносно неї кримінальне правопорушення, й у нього така ж худорлява будова руки.

Захисником ОСОБИ_5 у суді було заявлено клопотання про визнання недопустимим доказом протокол пред'явлення особи для впізнання від 24.11.2017, проведеної з потерпілою ОСОБОЮ_7, оскільки потерпіла впізнала ОСОБУ_5 за годинником на руці. Ухвалюючи рішення, суд відхилив клопотання захисника і визнав протокол пред'явлення особи для впізнання допустимим джерелом доказів. Суд аргументував своє рішення тим, що підставою для визнання доказів недопустимими можуть бути не будь-які порушення процесуального закону, а лише ті, що істотно порушують права і свободи людини (ст. 87 КПКУ) [12]. При цьому суд проігнорував аксіоматичне положення ч. 1 ст. 228 КПКУ, що підставою пред'явлення підозрюваного для впізнання потерпілій особі є встановлення сукупності ознак його зовнішнього вигляду та інших прикмет (у т.ч. голосу, мови, ходи), але ж не ознак речей, які знаходились при ньому. Якщо була встановлена сукупність ознак годинника, що знаходився на руці гвалтівника, то потрібно було пред'являти для впізнання годинник за правилами, встановленими статтею 229 КПКУ. Викликав подив і сам факт пред'явлення підозрюваного для впізнання під час досудового слідства, коли фактично були відсутні не тільки підстави для проведення цієї слідчої (розшукової) дії, але й необхідність отримання додаткових доказів. Як йдеться у судовому рішенні, стороною обвинувачення в розпорядженні суду були представлені висновки судово-медичних і молекулярно-генетичних експертиз потерпілої і підозрюваного, які підтверджували заявлені обставини звалтування.

Таким чином наведені судові рішення свідчать, що іноді працівники правоохоронних органів і судді керуються хибними уявленнями про сутність пред'явлення для впізнання та значення його результатів в доказуванні, засвоєними в минулі роки й не достатньо аналізують відповідні положення чинного кримінального процесуального законодавства.

Висновки. Підсумовуючи викладене, доцільно констатувати, що проблемні питання пред'явлення особи для впізнання в кримінальних провадженнях про статеві кримінальні правопорушення зумовлені застарілими, а іноді й помилковими уявленнями про сутність даної слідчої (розшукової) дії та її ролі в доказуванні. Так, помилковим видається визначення її метою не тільки отожднення пред'явленого об'єкта, але й встановлення його схожості з тим об'єктом, який сприймався особою за обставин, які підлягають доказуванню. Таке розширення завдання пред'явлення для впізнання особи, суперечить нормативним приписам чинного кримінального процесуального закону. Видається, що в першу чергу це пов'язано з дублюванням в окремих наукових статтях, навчальних посібниках і підручниках застарілих положень та рекомендацій, орієнтованих на отримання доказів обвинувачення за будь-що. Їх сприйняття та інертне практичне застосування

уповноваженими суб'єктами досудового розслідування і суддями створює підстави для обґрунтованого оскарження результатів пред'явлення для впізнання стороною захисту. Вирішення цієї проблеми бачиться в удосконаленні відповідних наукових досліджень, викладання навчальних курсів з кримінального процесу та криміналістики, підвищення юридичної кваліфікації практичних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чаплинська Ю.А. Пред'явлення для впізнання: поняття, види та етапи проведення. *Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл.* / [К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 331–348.
2. Аленін Ю.П. Тактика пред'явлення для впізнання. *Криміналістика: підручник* / За ред. В.В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 299–311.
3. Гарасимів Олена, Ряшко Олена. Пред'явлення для впізнання як слідча (розшукова) дія у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2021. С. 81–87. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/81-87_16.pdf (дата звернення 20.07.2024).
4. Гриненко К.В. Організаційно-тактичні засади пред'явлення особи для впізнання за зовнішніми ознаками. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2020. С. 155–159.
5. Лозова С.М. Тактика пред'явлення для впізнання. *Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1* / за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 311–324.
6. Антонюк П.Є. Тактика пред'явлення для впізнання. *Криміналістика: підручник* / [В.В. Пяковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В.В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. С. 470–487.
7. Волобуєв А.Ф., Лозова С.М. Про сутність та психологічні засади пред'явлення для впізнання. *Форум права*. 2009. № 2. С. 70–74. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/07f4997a-d7aa-46f8-9655-0265288366f6/content> (дата звернення 20.07.2024).
8. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2015. С. 46–53.
9. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
10. Судова практика. Недопустимим доказом є протокол пред'явлення особи для впізнання, який не містить опису всіх осіб, які пред'являлися. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/nedopustymym-dokazom-ye-protokol-pred-yavlennya-osoby-dlya-vpiznannya-yakuj-ne-mistyt-opysu-vsih-osib-yaki-pred-yavlyalysya/> (дата звернення 24.07.2024).
11. Вирок Кропивницького районного суду від 02.02.2024. Справа № 404/9403/23. Номер судового провадження: 1-кп/404/513/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117033800> (дата звернення 24.07.2024).
12. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 27.05.2024. Справа № 357/15860/17. Номер судового провадження: 1-кп/357/429/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119280578> (дата звернення 25.07.2024).